

הדעת נותנת שכל ראשית תשובה שכזו תצטט קודם-כל את "בקורת התבונה הטהורה" מראשיתה ועד תומה, שהרי במצבו הנוכחי דומה שהסטרוקטוראליזם הוא מקרה פרטי של עמדה קאנטיאנית. חלקו האחרון של הספר, מכל מקום, מבקש לטפל בבעיה באמצעות התפלמסות עם אסכולות-חשיבה היסטוריציסטיות, וקודם-כל—עם סארטר. שהרי סטרוקטוראליזם אדוק מתחייב להניח סינכרוניות ולא דיאכרוניות של הסטרוקטורה החשיבתית, התבנית של מערכת-יחסים בין אברים, כאשר יחסים אלה הם טראנספורמאציוניים; איך יוסברו, אפוא, השינויים החלים במשך הזמן במערכים חברתיים ותרבותיים בהשפעתם של אירועים—כלומר, בהשפעתה של מקריות? הבעיה הניצבת לפני לוי-שטרוס היא אפוא איך לתת הסבר מספק לקיומו של דגם סטאטי. סינכרוני, של כל חשיבה ושל כל יצירה רוח, לצד הודאה בלתי-נמנעת במשותה של ההיסטוריה. מכיון שכך נזקק הוא לדיון מקיף במשמעותה של ההיסטוריה, וביזו תר—בטיב עבודתו של ההיסטוריון; פרקו האחרון של הספר, שתחילתו פולמוס עם סארטר, סופו שהוא נעשה מסה עמוקה ודקת-הבחנה על משמעותה של כל בחינה היסטורית—פרק שיש לו עמידה גם בפני עצמו, בלי קשר לתיוזה הסטרוקטוראליסטית ולחומר העובדות האֵתנולוגי הסומך אותה בכל הספר כולו.

ל.ר.

יעקב שטיינברג

אין ספק כי המונוגרפיה על יעקב שטיינברג שכתב ישראל כהן היא תרומה רבת-ערך למחקר הספרות העברית; בראש-וראשונה משום חסרונן הבולט והמורגש של מונו-גרפיות מעין אלה במחקר ספרותנו, ולא פחות מכך, ואולי אף יותר, מפני שיעקב שטיינברג אחד היוצרים הפוריים והרב-גוניים ביותר בספרות העברית החדשה, אף

בטיב הפעולות השכליות המונחות ביסוד שניהם, ויותר משהם נבדלים בטבעם, הרי הם שונים זה מזה באשר לטיפוסי התופעות שעליהם הם מוסבים" (ע' 26).

קביעתו של לוי-שטרוס בדבר התבנית המורחבת ביסוד כל חשיבה מרחיקת-לכת יותר ממחקרי הסטרוקטורה של חוקרים אחרים, איש בתחמו (כגון נועם חומסקי הבלשן, או פיאז'ה במחקריו המוקדמים), באשר הוא מגדיר את עצמו כאנתרופולוג, משמע כאדם שתחמו הוא כל תרבות וכל יצירה-רוח, ועל כן אינו יכול שלא לעסוק במחקר משווה, רחב-ממדים. כדי לבצע מחקר כזה יש צורך באופטימיות—ובהנחה ראשונה ומקדימה בדבר הטעם של עצם ההשוואה; מובן מאליו, מי שהשקפתו על החשיבה ועל כל פעילות-רוח היא סטרוקטוראלית, יניח מראש את האפשרות והטעם של ההשוואה. לוי-שטרוס מבהיר זאת היטב בספרו "אנתרופולוגיה סטרוקטוראלית" שם הוא כותב: "ואולם אנו סבורים שהפעילות הבלתי-מודעת של הרוח עיקרה בכפיית צורות על תכנים, וצורות אלו זהות ביסודן לגבי כל אדם, בן ימי-קדם ובן ימינו, פרימיטיבי או מתורבת, כפי שמראה במובהק מחקר הטיפ-קוד הסימבולי כפי שהוא בא לידי ביטוי בשפה. לפיכך נחוץ ומספיק להגיע אל הסטרוקטורה הבלתי-מודעת שביסודו של כל מוסד וכל מנהג כדי להשיג עקרון של הסבר שהוא תקף לגבי מוסדות ומנהגים אחרים—בתנאי, כמובן, שהניתוח מרחיק לכת כראוי" (הדגשה שלי).

אל שאלת תקפה של סטרוקטורת-החשיבה הנחשפת בדיעבד בתוך תבניתו של יצירה רוח חוזר ומגיע כל ספר-פילוסופיה, בין שכותבו ידע את לוי-שטרוס ובין שלא ידעו. הרי זה פרצופה האחר של השאלה אם המדען המגלה סדר בטבע חושף עובדה על הטבע או על האדם; ומבחינה זו אין חילוק בדבר אם הסדר המוחל הוא ממין המיון על-פי דמיון חושי (שהוא טיב ההקבצה המאפיינת חשיבה פראית) או שהוא מיון אחר. ספרו של לוי-שטרוס אינו מציב תשובה לשאלה והוא משאירה פתוחה בלי להודות בזה;

* ישראל כהן: יעקב שטיינברג/האיש ויצירתו; דביר, 1972; 471 עמ'.

שהיה מן הנחבאים בקרן־זווית שלה, ויציי־
רותיו אינן מקובלות כאותן של סופרים
ומשוררים אחרים בני דורו. במובן זה עושה
המונוגרפיה צדק רב עם סופר ייחודי בעל
שיעור־קומה, ומכאן גם לשלמותה וגיוונה
של דמות הספרות הארצישראלית.

חסרים אנו מחקרים יסודיים הבודקים חלי־
פות ותמורות בספרות, ובמיוחד בולט חס־
רונן של מונוגרפיות המתארות חיי יוצרים
אגב הארת יצירתם ופירוש התפתחותו של
היוצר בעזרת מעקב אחר תולדות־חיינו והת־
פתחותו הרוחנית. יש אפוא לקוות כי
בעקבות כהן יילכו אחרים ויוסיפו מונוגרפ־
יות על יוצרים כגון גנסין, ואף על יוצרים
שמהדרות מדעיות של כתביהם עתידות
לראות אור. אך דומה כי המונוגרפיה של
כהן, עם שהיא מסמנת אולי ראשית־דרך,
צריכה להעמידנו על מספר מכשולים שצריך
להימנע מהם כדי שלא תחטיא המונוגרפיה
את מטרתה.

במונוגרפיה מספר חלקים. בראשיתה מתאר
כהן את קורות חייו של שטיינברג, המרת־
קים כשלעצמם. מתגלה לנו דמות של אדם
גאה ובטוח־בעצמו, הבודק בלי הרף את
עולמו, אדם מורכב ולמראית־עין גם מלא
סתירות. דמות זו נשקפת אף בשירתו,
שהיא ביסודה שירת הבדידות. לניתוח השי־
רה עובר כהן בהמשך המונוגרפיה והוא
מתאר את ראשית שירתו של שטיינברג ואת
התפתחותה. ספר שיריו הראשון, "שירים",
נתקבל בהתלהבות, אך לא כן ספריו הבאים,
"ספר הסטירות" ו"ספר הבדידות". ספרי־
שירה אלה תוארו כנסיגה ביכלתו השירית,
אולם מיד אחריהם שב שטיינברג וזכה
לבקורות אוהדות. שטיינברג אף הצליח ליצור
בשתי השפות, אידיש ועברית, כמנהגם של
יוצרים רבים עד ראשית המאה, אולם ברגע
מסוים בחייו, עם בואו לארץ, נטש את
ספרות אידיש. אגב כך עורר עליו את
רוגזם של סופרי האידיש ועבר לכתוב
עברית בלבד, ובקורת קשה מתח על השפה
שנטש. נראה היה לו כי כתיבה "רצינית"
ו"מעמיקה" אינה אפשרית בשפה שמילותיה
ספוגות משמעויות של היתול ובדחנות.

כהן מפריך את הדעה ששטיינברג לא היה
מקובל על בני דורו והוא מציין את ההתל־
הבות בה קיבלו ביאליק. למעלה מזאת,
שטיינברג זוכה להערכה גדולה גם היום,
אך יש להבחין בין הערכת הבקורת לבין
מעמדם של הסופר והיצירה בקרב קהל
קוראי הספרות ויודעי הספרות. כאן שמור
היה לשטיינברג מקום לא בשורה הראשונה.
כהן מרחיב גם את הדיבור על ההתעלמות
מן הפרוזה של שטיינברג והוא מניח כי יש
לדון בשירתו ובפרוזה שלו במשולב, שהרי
יש קווים משותפים בין השתיים—אך אין
הוא נזקק לדיון כזה. מתוך רצון לקרב
את הקורא אל הסיפורת השכוחה של שטיינ־
ברג הוא מביא בהרחבה תמציות של יצירות
שונות, ודומה כי מאמץ זה המרחיב הרבה
את יריעת הספר, מיותר למדי: אם המור־
נוגרפיה טובה הרי די בה לעודד את הקורא
לחזור אל שטיינברג או לפגוש בו לראשו־
נה; התמציות לוקות בחסר, ובסקירת מחזור־
תיו של שטיינברג מורגש חסרונה של
האינטרפרטציה.

כהן פותח בדברים על חסרונה של ביוגרפיה
אצל שטיינברג. הוא "החביא איפוא את
עברו תחת כנפי יצירתו ולא רצה לגלות
את סודו לאיש" (ע' 9). כאן, בלי ספק,
יש יסוד לנסיגון מאומץ לחשוף את עברו
של האיש ולחפש אחר מסמכים ועדויות,
שיאפשרו לפחות קווים מרכזיים של ביוגרפ־
יה. הסתגרותו של שטיינברג בעולם־היחיד
מנעה מפהן לגלות ולהביא עדויות ביו־
גרפיות, או שמא אי־הרצון לפלוש לחייו
הפרטיים היה גורם מונע. מכל מקום, לא
ברור לקורא מה עשה כהן כדי להשיג אינ־
פורמציה ביוגרפית, ואין הוא מציין את
מקורותיו שמחוץ ליצירת שטיינברג. חסרונו
של חומר ביוגרפי מהימן מעיב אפוא על
המונוגרפיה כולה. כהן עושה את הצפוי
במקרה כזה ותר אחר פרטים ביוגרפיים
ביצירות, אך אין לדעת אם לא היה שטיינ־
ברג צופן־סוד גם ביצירותיו ואם יצירותיו
כולן אוטוביוגרפיות. נדרשת זהירות רבה
בהסתמכות על היצירה האמנותית כמקור
ביוגרפי, וכהן ודאי יודע כי אפשר מאד

נתלוותה אליו מראשית הופעתו הספרותית, והוויכוחים על מקומו בסיפורת ובהגות העברית שרירים וקיימים עד היום הזה. יצירותיו והוויכוחים עליהן ירדו כרוכים זה בזה. גרמה זאת אולי צורת כתיבתו יותר מתכנם של הדברים אשר חידש. סגנונו הלא-משוכלל ולשונו המתוספסת נתנו חומר רב למבקריו. ואל לנו לשכוח שהופעתו בש"מ הספרות חלה בימים בהם היה כוכב השביט שלהם אחד-העם, אשר לשונו וסגנונו היו תכלית השלמות. גדולי הסופרים כאחד-העם, ביאליק, פרישמן ואחרים תבעו מברדיצ'בסקי לשפר את הבעתו ולהלביש את רעיונותיו, שהיו חדשים ומעוררים באותם הימים, בצורה יפה ומקובלת. ואילו י. ח. ברנר, שהיה תלמידו וחברו של ברדיצ'בסקי, דבק בדרכו הספרותית וקיבל ממנו השפעה מרובה בלשונו ובסגנונו ובחוסר-האיזון שבין הצורה לבין התוכן שכלל יצירותיו.

מן המבקרים הראשונים היה הנכבד ביותר יהודה לייב גורדון ("ל"ג), אשר קידם את פני ברדיצ'בסקי בברכה חמה ועם זאת מצא בסיפוריו ליקויים רבים. דומה לזה היה יחסם של דוד פרישמן ושל י. ל. פרץ. מאמריו הראשונים של מ"ב עוררו פולמוסים ציבוריים, שהעמידו את ברדיצ'בסקי כמנהיגה של קבוצת הסופרים, המורדים בשלטונו ובהשפעתו של אחד-העם. בויכוחים היו לברדיצ'בסקי חסידים ומתנגדים, והחלוקה ביניהם לא היתה בין צעירים לזקנים דווקא. מ. ז. פיאברג ראה בברדיצ'בסקי את אויבו הגדול ביותר של הדור הצעיר...

בהמשך כתיבתו הפך מ"ב אחד המספרים העבריים הפוריים, שהכניע מבקרים רבים וזכה לשבחים מפי ביאליק ופרישמן. סופרים צעירים כגנסין נמשכו אליו וראו בעיר-פול העלילה וב"כאוס" של הדמויות את בני דורם ואת מאבקם—אך בויכוחים קמו מבקרים אשר נקטו לשון קשה—ולפעמים גם תוכחה—בהערכת גיבוריו של מ"ב. החיוב והשלילה בבקורת נמשכו בכל שנות חייו של ברדיצ'בסקי ולאחר מותו, ולמעשה חזרו-ונשנו כל אותם המטבעות שטבעו המבק-

ששטיינברג עיצב את יצירתו כשהיא מעוגנת אמנם ביסודות אוטוביוגרפיים ואף על-פי-כן ה"תוצר" האמנותי שונה לגמרי מן החוויה האוטוביוגרפית האותנטית. לכן אין אנו יודעים עד כמה מוסמכת ומבוססת הביוגרפיה של שטיינברג, והמונוגרפיה המבקשת להאיר את היצירה מתוך חייו של היוצר הופכת מונוגרפיה המתארת את חייו של היוצר בהישען על יצירותיו בלבד.

אכן, מאמץ גדול וראוי לשבח עשה כהן, מתוך אהבה והוקרה ליוצר מיוחד ורבגוני. יש מקום לבקורת לא מעט על האינטרפרטציות שלו ליצירות שטיינברג ועל כמה מקביעותיו, אך יש לקוות כי המונוגרפיה תמלא קודם-כל את מטרתה הראשונה: החזרת קהל קוראים אל שטיינברג והחזרת שטיינברג עצמו למקום של כבוד בספרות העברית.

ז.ש.

בקורת ברדיצ'בסקי

החשוב ביותר בלקט הוא מסתה של נורית גוברין, הדנה בהתפתחות הבקורת על סיפוריו של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי בשמונים השנים האחרונות. בקובץ נכללו מאמרים של זילברבוש, פאפירנא, קלוזנר, פייטלסון, ברנר, קבק, לחובר, אפשטיין, רחל כצנלסון, שור, פיכמן, מירון, אבן, פנואלי, אלשטיין, שקד, אלמגור, בן-גוריון וורסס. לא בכדי בחרה העורכת במבקרים מראשוני הראשונים ועד אחרוני האחרונים, ועלה בידה לתת קשת מגוונת של דעות והערכות השונות זו מזו ונוגדות זו את זו. חן מיוחד מוסיפים ללקט מאמריהם של זילברבוש ופאפירנא, שנמנו על אחרוני סופרי ההשכלה, וכל כתיבתם דומה לייני המשומר שטעמו קיים וריחו לא נדף שנים רבות. אפשר לומר על מ.י. ברדיצ'בסקי שהבקורת

* מיכה יוסף ברדיצ'בסקי (בן-גוריון): מבחר מאמרי בקורת על יצירתו הספרותית; ליקוט וצרפה מבוא וביבליוגרפיה: נורית גוברין; עם עובד, 1973; 262 עמ'.